

Érmék tanulságai az észak-magyarországi temetőkből a 10. században

1. Bevezetés

A Kárpát-medencei 10–11. századi sírokban elhelyezett érmék a kutatásban meghatározó szerepet töltenek be már a legelső feltárások óta.¹ Számos kutató foglalkozott a 10. századi sírokban előkerülő idegen érmékkel, alábbi dolgozatomban a fontosabb munkákra támaszkodva egy nagytáj, Észak-Magyarország 10. századi temetőiben előkerült érméket vizsgáltam meg.² A térség leletanyagának jellemzői közé tartozik, hogy részint a kereskedelmi forgalom, részben a helyben talált szláv és avar maradványokkal való érintkezés miatt az idegen eredetű tárgyak jelentős számban vannak jelen a terület 10. századi temetkezéseiben. Ezek közé sorolhatók a pénzérmék is, amelyek előfordulása vagy hiánya jelzésértékű. A következőkben a vizsgált mikrorégióban feltárt, pénzt tartalmazó temetkezések elhelyezkedését és gyakoriságát összehasonlítom azok Kárpát-medencei előkerülési arányaival. Az érmék és a sírokban talált datáléértékkel bíró tárgyak által kronológiai definíciók pontosítására törekszem. Kitérek az érmék sírbéli szerepére, és megvizsgálom az ebből levonható következtetéseket. A temetők idegen eredetű tárgyai alapján kísérletet teszek a Kárpát-medencében a magyarok által helyben talált népesség hagyatékának elkülönítésére, végül a temetők típusait is megvizsgálom.

2. Az elemzett terület természetföldrajzi jellemzői

Az észak-magyarországi nagytáj földrajzilag jól lehatárolható terület. Szerkezetileg a Duna-kanyartól mintegy 200 km hosszan terjed ki a Hernád völgyéig, szélessége 30–40 km között változik.³ Alaktani szempontból a kiterjedés némileg eltérő, ugyanis az Alföld öblözetei nyúlnak be a peremi hegyvonulatok közé, főként a folyóvölgyek kapuiban, máshol a hegyvidék felől nyúlik előre félszigetszerű dombvonulat az Alföld síkjába. A folyók által létrehozott teraszok már a szerkezeti határon kívül adják át területüket a feltöltéses síkságnak. Ilyen süllyedékes völgykapuk a Zagyva, a Sajó, a Hernád és a Bodrog Alföldre torkolásánál találhatóak. Egyes völgykapukban dombság vagy síkság alakul ki, ilyen például a Pesti-síkság

¹ Itt szeretném megköszönni Révész László (tanszékvezető egyetemi docens, SZTE BTK Régészeti Tanszék) dolgozatom elkészítéséhez nyújtott segítségét és útmutató tanácsait.

² A fontosabb kutatókról és eredményeiről összefoglalás készült (Pórszász 2016, 2–3).

³ SOMOGYI 1998, 305.

háromszög alakú öblözete vagy a Mátra és a Bükk köze, ahol szintén denudációs síksági jellegű peremvidék jött létre.⁴

Északi határnak a Börzsöny és a hozzá tartozó folyóvölgy valamint az Ipolyáságtól keletre az Ipoly tekinthető. Tovább keletre haladva a Sajó-völgy két oldalán a Gömöri-Hevesi- és a Borsodi-dombság határolja, valamint a hozzájuk tartozó neogén üledékekkel kitöltött teraszos völgyekkel tagolt eróziós-deráziós dombságok.⁵ Déli határa a Verpelét és Eger közötti vonalon húzható meg. Jelentősebb kiterjedéssel csupán a Pesti-síkságtól keletre a Gödöllő–Albertirsa–Aszód háromszögben ékelődik ki a középhegység az Alföld felé. Alaktanilag a Duna áttörési völgyei szolgálnának nyugati határának, azonban szerkezettani szempontból a területhez tartozik a Visegrádi-hegység is, így a tájhatár a Szentendre–Pomáz–Kétfükk-fa-nyereg és Esztergom közötti vonalon húzható meg.⁶

Az Északi-középhegység kulcsfontosságú terület, ugyanis a Visegrádi-szoros köti össze az Alföldet a Kisalfölddel. A két kijáró kapuja Vác és Esztergom, valamint a vele átellenben fekvő Párkány, így nem véletlen a korai városok kialakulása sem. Az Ipoly völgye kisebb jelentőségű, ugyanis a Nógrádi-medence és a Börzsöny között nincs jó átjáró. Csak a Nógrádi-medencének van az Ipoly mentén természetes központja Balassagyarmaton, ahol az átkelő jellegét is ölt. A Cserhát és a Mátra közötti Zagyva-völgy már jobban kirajzolt útvonal, melynek bejárója Salgótarján, kijárata Hatvan térségében található. A Mátra és a Bükk között nincs igazi széles folyóvölgy, és ezért nincs fejlett forgalmi központ sem, viszont a Sajó–Bódva és a Hernád hármás völgykapujában fekvő Miskolc földrajzi helyzete kiváló.⁷ Az imént bemutatott földrajzi sajátosságok determinálták a 10. századi települések és temetők elhelyezkedésének lehetőségeit [2. tábla 2].

3. A 10. századi érmés temetkezések elhelyezkedése a mikrorégióban

Észak-Magyarország területén összesen 27 darab 10. századi temetkezésből 46 érmét ismerünk [3–4. tábla].⁸ Ebből a nyugat-európai érméket tartalmazó sírok száma 21, melyekben összesen 38 érmét találtak. Legnagyobb számban az itáliai érmék vannak jelen a térségben, 15 temetkezésből 27, míg a maradék 11 érme francia, német, illetve angol területekről származik [1. tábla 1].⁹ A Kárpát-medencei képpel azonosan a második helyen a francia pénzek állnak 5 temetkezésből 8 érmével, míg a német érméket egy sír két verete képviseli, továbbá a Kárpát-medence egyetlen, temetkezésből származó angol érméje Észak-Magyarországon került elő.¹⁰

Írott forrásokból tudjuk, hogy a zsákmányként vagy a békeváltság formájában megszerzett érmék száma sokszorososa lehetett annak, mint amennyi a sírokban ránk maradt.¹¹ A kutatás ezt úgy magyarázza, hogy az érméket tulajdonosaik nemesfém-alapanyagként kezelték,

⁴ SOMOGYI 1998, 306.

⁵ SOMOGYI 1998, 307–308.

⁶ SOMOGYI 1998, 307.

⁷ SOMOGYI 1998, 309.

⁸ Az érmét tartalmazó sírokról és a szórványleletekről katalógus készült (PÓRSZÁSZ 2016, 43–58).

⁹ RÉVÉSZ 2001, 46; KOVÁCS 2011, 44–45, 56.

¹⁰ KOVÁCS 2011, 156.

¹¹ KOVÁCS 2011, 213.

beolvasztották őket és a számukra megfelelő ruhadíszeket, méltóságjelvényeket készítettek belőlük.¹²

Még nem született magyarázat arra, hogy miért ilyen kevés a német pénzérme a Kárpát-medencében. A német érmék kisebb számú jelenléte nem feltétlenül jelzi, hogy kevesebbszer jártak volna kalandozó hadjáraton a magyarok német földön, sőt az írott források alapján tudjuk, hogy többször folytattak hadjáratot a németek ellen, mint ahányszor Itáliában portyáztak.¹³ A német pénzek hiányát magyarázhatja, hogy a 10. század első felére szinte teljesen megszűnik az éremverésük, és majd csak az Ottók korában (936–1002) lendül fel a pénzverés Szászországban.¹⁴ Valamint magyarázatként szolgálhat, hogy veretlen nemesfém formájában jutott a zsákmány a honfoglalókhöz, ezért került kevesebb érme ezekről a területekről a Kárpát-medencébe.¹⁵

A vizsgált területről összesen 11 lelőhelyet ismerünk, ahonnan itáliai érmék kerültek elő, ezek az észak-magyarországi érmés sírok 39%-át teszik ki. A Kárpát-medencei anyag vizsgálatakor is arra a következtetésre jutottak, hogy a területen a legnagyobb számban itáliai érmék vannak jelen.¹⁶ A jelenség megfigyelhető Észak-Magyarországon is, mivel az előke-
rült pénzek 63%-át teszik ki az itáliai érmék, tehát a vizsgált anyag több mint felét.

A területen az itáliai érmék közül a legtöbb Provence-i Hugóhoz köthető, akinek 12, egyedüli uralkodóként veretett érméjét ismerjük, míg II. Lothárral közösen kibocsátott érmei közül csupán egy található a térség leletei között. I. Berengár érméinek előfordulása a legmagasabb Provence-i Hugó pénzei után, királyként veretett érmei közül 9, valamint császári kibocsátású pénzei közül 3 került 10. századi sírokba a vizsgált területen. A felsorolt uralkodók kivül még II. Lothár egyetlen veretét találták a térségben. Egy sírban általában egy érme fordult elő: ez 15-ből 10 esetben volt megfigyelhető. A többi érmés sír esetében nem csak egy uralkodó veretei lettek elhelyezve, a fentebb említett két sírban Berengár és Provence-i Hugó pénzei együttesen vannak jelen, valamint a tiszánánai sírban Kopasz Károly francia király pénzei is helyet kaptak. Kovács László¹⁷ és Bálint Csanád¹⁸ megfigyelései alapján elmondható, hogy az észak-magyarországi területeken is előfordul, hogy egy sírban Berengár és Provence-i Hugó érméit találták meg. A többérmés sírokban gyakran kerülnek elő azonos kibocsátójú érmék, valamint ahol csak két érme található, azok egy uralkodótól származnak. Az itáliai érmés temetkezések közül a legkorábbra a nagykőrösi és a káli sírt tehetjük, melyeket I. Berengár király pénzei kelteznek, míg a legkésőbbi temetkezés Pestlőrincről származik, ez utóbbit II. Lothár pénze datálja. Az itáliai pénzzel ellátott sírok közel felében, 15-ből 7 esetben férfiak nyugodtak, míg 4-4 esetben nők és gyermekek sírjából került elő érme.

Nemek tekintetében a nyugati területeken inkább férfisírok jellemzők, míg keleten gyermekek és nők temetkezéseiben fordulnak elő itáliai érmék. Az itáliai érmés női sírok gazdagnak mondhatók a térség viszonylatában (Piliny–Leshegy 2., 3. sír; Aldebrő 20. sír; Dabas 1. sír). Férfisírok közül összesen 4 esetben volt megfigyelhető lószerszám, valamint a két

¹² KOVÁCS 2011, 44–45, 56.

¹³ KOVÁCS 2011, 12–27.

¹⁴ KLUGE 2000, 118.

¹⁵ KOVÁCS 2011, 56.

¹⁶ KOVÁCS 2011, 213.

¹⁷ KOVÁCS 1989, 99.

¹⁸ BÁLINT 1968, 76.

leggazdagabb női temetkezésben (Aldebrő és Piliny–Leshegy 2. sír). Egy kisgyermek sírjából ismerünk zablaleletet is (Aldebrő 21. sír). A férfisírokban előfordulnak hajkarikák (Budaörs 158. sír; Szob–Kiserdő 10. sír; Nagykőrös 1. sír), valamint az íjhoz, nyílhoz köthető tárgyak (Budapest–Testvérhegy; Nagykőrös 1. sír; Szob 35. sír). A gyermeksírokban ritkák a viselethez köthető elemek, illetve két esetben melléklet nélküliek (Aldebrő 8. sír; Kál 81. sír).

Megfigyelhető, hogy a lovasíjászok körében gyakori az érmeadás szokása, míg a gazdagon felfegyverzett férfiak esetében (akik kardot vagy szabályt vittek magukkal a túlvilágra) nem alkalmazták ezt a szokást. Nagykőrös 2. sírjában szablya és veretes öv¹⁹ kapott helyet, valamint Szob–Kiserdő 18. és 21. számú karddal, fokossal ellátott sírjai²⁰ is azt mutatják, hogy inkább a szegényesebb férfitemetkezések sajátossága az érmeadás. Ezzel ellentétben a női sírok közül a gazdagabb temetkezésekben találkozunk érmekkel. A gyermeksírok esetében az érmék melletti egyéb melléklet adásának szokása jellemző.

A francia érmék a második legnagyobb csoportba sorolhatók a Kárpát-medencében, azonban Észak-Magyarországon összesen 5 darab, hitelesen feltárt sírban talált érméről és két szórványosan előkerült érmeegyüttesről tudunk. Tehát megfigyelhető, hogy a francia érmék ezen a területen nem olyan gyakran kerülnek elő, mint a Kárpát-medence egész területén.²¹ Leginkább 9. századi francia érmék kerültek a vizsgált területre. I. Lajos érméje keltezhető a legkorábbra, míg IV. Lajos érméje a legkésőbbi. 10. században veretett érmét két lelőhelyről ismerünk, mindkettő szórványként került elő. Általában egyesével fordulnak elő, azonban a tiszánánai sírban 4 és a szigetmonostori „sír” anyagában 2 érme kapott helyet [5. tábla 3].

Az öt hiteles feltárásból 3 gyermek és 1-1 női és férfisírt ismerünk. Az itáliai érmék-nél már taglalt jelenség itt is észlelhető, miszerint a sóshartyáni női sír viseleti elemekben gazdag, míg az Ipolykiskeszin talált férfisírból több nyílhegy és egy vaskés kapott helyet, melyek egy egyszerű lovasíjász felszereléséhez tartozhattak. A gyermeksírokban kevés mellékletet tártak fel, illetve ritkán viseleti elemek (például gyöngyök) is megjelentek ezekben a temetkezésekben. A francia érmék inkább a Duna és az Ipoly folyása mentén kerültek elő, ez alól csak a tiszánánai 4. sír a kivétel.

Német érmét összesen 3 hiteles feltárásból ismerünk, ezek közé sorolható a Budakeszin talált 2 darab Ottó-pénnel is [5. tábla 4].²² Az angol érme egyedüli, a Kárpát-medence területén más példány hiteles sírből nem került elő [5. tábla 1]. A barackosi sírban megtalálható a lószerszám, valamint hajkarika is. A gödöllői női sír leletei szintén gazdagságot mutatnak, innen aranyozott ezüst szív alakú lemezek és a hajkorongok is kerültek napvilágra.

A bizánci pénzekből a térségben sokkal kevesebb van, mint az itáliai érmékből. Összesen három temetkezésről és három szórványleletről van tudomásom. A bizánci érmék általánoságban egyesével kerülnek a sírokba,²³ ez nincs másképp az észak-magyarországi területen sem. Leggyakrabban VII. Konstantinos császár érmei jelennek meg a 10. századi temetkezésekben. VII. Konstantinos és II. Romanos pénzei két (feltételezett) sírből kerültek elő, míg a többi típusból 1-1-et ismerünk. Leggyakrabban solidusokat találunk: 6-ból 4 esetben

¹⁹ DIENES 1960, 180–181.

²⁰ BAKAY 1978, 15, 17.

²¹ KOVÁCS 2011, 213.

²² KOVÁCS 2011, 154.

²³ KOVÁCS 2011, 67.

[5. tábla 2]. A másik két esetben egy follis és egy miliarenses került elő. A bizánci pénzek a vizsgált területen előkerült érmék 13%-át teszik ki. Az észak-magyarországi darabok a Kárpát-medencei bizánci érmék 18%-át teszik ki.²⁴ A temetkezések közül az egeri sírban nyugvó férfi mellett lószerszámok és nyílhegyek is kerültek elő. Szob–Kiserdő 60. sírjában, valamint Üllön is gyermekek mellé helyezték a solidusokat. Üllön a gyermek leletei között nyílhegyek, tegezveretek és vederveretek is napvilágot láttak. Ez ellentétes a korábban tárgyalt gyermeksírok leleteivel, ugyanis a gyermek viseleti tárgyakkal és férfisírokra jellemző fegyver melléklettel lett eltemetve.

A bizánci érméket tartalmazó sírok az általam vizsgált terület nyugati részén helyezkednek el, Eger–Szépasszonyvölgy lelőhelyen kívül. Két gócpont különíthető el: a Dunakanyar feletti terület (2 lelőhelyről), illetve a Gödöllő–Albertirsa–Aszód háromszögben kiemelkedő térség [2. tábla 1]. A térségben három temetkezésből és a szórványosan előkerült leletekből összesen 5 darab dirhemet ismerünk. A Kárpát-medencei muszlim érmék előkerüléséhez képest a vizsgált területen talált darabok száma csekély, mindössze 12%-át teszik ki.²⁵ Az észak-magyarországi érmés sírok 11%-ában találtak muszlim dirhemeket.

Három esetben sikerült a váz nemét vagy korát megfigyelni: 1 férfi, 1 nő és 1 gyermek nyugodott a sírban. Eger–Répástetőn a térség egyetlen szablya látott napvilágot érmés sírban, valamint lószerszám ebben a temetkezésben is volt. A női temetkezésben (Perse–Papföld 101. sír) szintén a viseleti elemek kaptak szerepet, a fülbevalók és karkötők nagy számban jelentek meg a sírban, míg a gyermek sírjában (Kistokaj–Homokbánya 53. sír) gyöngysor és edény volt.

A muszlim érmés lelőhelyek a vizsgált terület keleti részén fordulnak elő, a nyugati térségben egyáltalán nem ismertek ezek az érmetípusok. Általában egyesével kerülnek elő, egyedül Almagyaron került elő 2 dirhem, de ezek esetében nem biztos, hogy egy sírből származnak [1. tábla 2].

Az észak-magyarországi érmés sírok legtöbbszörében (63%) az itáliai érmék vannak jelen. Második helyen a francia érmés sírok vannak, melyek az egész 17%-át teszik ki. A német és angol érmék összesen 6%-ot adnak ki, míg a bizánci és a muszlim érmék 7-7%-kal képviselik magukat a térségben.

Férfi, női és gyermektemetkezésekben egyaránt előfordulnak érmék, azonban kísérőleleteik esetében azonosságok figyelhetők meg. A férfisírokat majdnem minden alkalommal íjjal, nyíllal és lószerszámmal vagy ezek egyikével látták el. Kivételt jelent ez alól az eger–szépasszonyvölgyi sír, amelyben kardhüvely töredékét találták meg, valamint az eger–répástetői szablya. Ezek egy gócpontban kerültek elő, azonban mindkét sír esetében sok a bizonytalanság, így feltételezhető, hogy a szépasszonyvölgyi sírban nem is kardhüvely töredéke látott napvilágot. Kovács László gyűjtései nyomán tudjuk, hogy 98 szablyás sírból 12-ben volt érme, míg 37 kétélű kardos sír közül csak egyetlenből ismerünk pénzt. Ez alapján valószínűtlen, hogy kétélű karddal temették volna el a szépasszonyvölgyi elhunytat.²⁶ A fegyverek mellett a férfisírokban ritkán, de hajkarikák is előfordulnak (Budaörs, Szob–Kiserdő).

A női sírokban leletgazdagság figyelhető meg, itt az aldebrői 20. sír, a pilinyi 2., 3. sír, a sóshartyáni 30. sír és a persei 101. sír emelendő ki. Hajkarikák, szőlőfürtös fülbevalók,

²⁴ KOVÁCS 2011, 213.

²⁵ KOVÁCS 2011, 213.

²⁶ KOVÁCS 1994, 188.

aranyozott ezüst rozettás lószerszámveretek, karperecek kerültek elő a sírokból. A listán található szerényebb leletanyagot tartalmazó sírok is, ilyen például a dabasi női sír, ahol kauricsiga és fülesgomb került elő.

A gyermeksírokba inkább az edénymellékletet (Kistokaj, Tiszanána 4. sír), valamint állatcsontokat és tojást (Tiszanána 4., 21. sír) helyeztek. Jellemző ezekben a szegényesnek tűnő temetkezésekben a gyöngysor, illetve a hajkarikák és fülesgombok.

A leletek szóródása a térségben nem egyenletes. A középső területeken nincsenek jelen az érmés sírok, és a déli területeken is kevés számban fordulnak elő. A bizánci veretek a nyugati, míg a muszlim dirhemek a keleti részekben sűrűsödnek. A nyugat-európai érmék pedig egyenletesen mindegyik gócpont területén megtalálhatók. A Bükkalja területein összesen két lelőhellyel számolhatunk (Szakáld, Kistokaj). Eger és környéke is gócpontnak tekinthető, ahol nyugati, bizánci és muszlim érmék is előkerültek. Az Eger környékén előkerült bizánci érmés és dirhemes sírokban férfiak nyugodtak, lóval és íjjal ellátva. A nyugat-európai érmékkel ellátott sírokban (Tiszanána, Kál, Dormánd, Aldebrő) gyermekeket találunk, egyedül az aldebrői 20. sír kivétel, ahol az elhunyt egy nő volt.

Nyugatabbra, az Ipoly középső folyásánál főként gazdag mellékletű női sírokban találunk pénzeket (Perse, Piliny, 2., 3. sír, Sós-hartyán–Hosszútető 30. sír). E sírok közül kivétel sós-hartyán–zúdótetői lovasíjász sírja. Ezen a területen a persei dirhem kivételével nyugat-európai érmék láttak napvilágot. Az Ipoly alsó folyásánál kizárólag lószerszamos, fegyveres férfiak sírjai (Szob 10., 35. sír, Ipolykiskeszi 193. sír) és gyermekek (Ipolykiskeszi 200. sír, Szob–Kiserdő 60. sír, Rád 15. sír) temetkezései találhatók. Ezek nyugat-európai érmék, illetve bizánci solidusok (Kóspallag, Szob 60. sír).

A Duna mentén két csomópont fedezhető fel, az egyik a Dunakanyartól délre (Gödöllő 1. sír, Budapest–Testvérhegy, Budapest–Pestlőrinc Budaörs–Kamaraerdei dűlő 158. sír, Budakeszi 2. sír) helyezkedik el: itt férfisírok vannak nagy számban, a gödöllői női temetkezés kivétel ezek közül. A másik gócpont a Duna mentén délebbre található (Ócsa, Üllő, Dabas, Nagykőrös), itt nagyrészt bizánci érmék kerültek elő, ez alól kivétel a Nagykőrösön talált Berengár érme.

4. Az érmék kísérőleleteinek keltező értéke

Három sír leletei között találkozunk hajfonatkorongokkal, amelyek a fentebb említett gazdag női sírok csoportjába sorolhatók. Aldebrő 20. sírjából származó hajfonatkorongpár [8. tábla 3] a karosi II/47. és III/5. sírokból előkerült korongok párhuzama, ezek a leletek a 10. századra terjedtek el.²⁷ A gödöllői darabok áttört típusba tartoznak,²⁸ valamint a sós-hartyáni korongpár motívumkincse az szászánida-iráni művészetből eredeztethető [8. tábla 4].²⁹ Mindkét típus a 10. században volt használatos. A hajkarikák is datálós értékkel bírhatnak, ilyen a sós-hartyáni sírból ismert pödrott végű hajkarika, amely a 10. század utolsó

²⁷ RÉVÉSZ 2008, 41–42.

²⁸ RÉVÉSZ 1996, 87–89.

²⁹ FODOR 1973, 34–40.

harmadától jelenik meg újra a honfoglalók sírjaiban.³⁰ Az S-végű hajkarika, amely Budaörsön és Szob 60. sírjában látott napvilágot, a 10. század közepétől jelenik meg.³¹

Piliny 3. sírjából ezüst lemezek láttak napvilágot, amelyek a 10. század első kétharmadában voltak divatosak. Kéttagú csüngős vereteket és préselt rozettát találtak Aldebrő 20. sírjában, amely szintén a 10. századra keltezhető, bár egyes változatai a 11. század közepéig kimutathatók. A női viselet szerényebb változatát ismerjük Dabásról, ahol fülesgomb került elő. A tárgy típus előfordult még a vizsgált területen Gödöllőn, Piliny 2. sírjában, valamint a kistokaji kislány sírjának földjében. A fülesgombok már a 10. század első kétharmadában megjelentek, azonban használatuk felhagyásának ideje még nem tisztázott.³² A pilinyi 2. sír leletei között csizmaveretek is előkerültek, amelyek a 10. század végéig vannak jelen a temetkezésekben.

Datáló értékkel bír a Szob–Kiserdő 60. sírjában talált mellkereszt is, amely a 10. század utolsó harmadára, illetve a 11. század elejére keltezhető.³³ Persén hét darab szőlőfürtös fülbevaló és pántkarperecek kerültek elő. A karperecek a 10. század első kétharmadára jellemzők.³⁴ A szőlőfürtös fülbevalók a 10. század közepétől a 11. századig vannak jelen a sírokban. Tehát megállapíthatjuk, hogy az érmét tartalmazó sírok egyéb kísérőleletei a temetkezések földbe kerülését legfeljebb fél évszázados időhatárok között tudják valószínűsíteni.

5. Az érmék funkciója a 10. századi sírokban Észak-Magyarországon

A 10. századi sírokban talált érmék szerepe öt csoportba sorolható. Ruha- vagy lószerszám-díszként, nyakláncra fűzve, halotti szemfedőként, valamint halotti obulusként is használhatták őket.³⁵ Funkciójukat síron belüli helyzetük és a pénzeken lévő furatok száma és elhelyezkedése alapján határozhatjuk meg.

Gyűjtésem során megvizsgáltam, hogy a régió érméi lehettek-e halotti obulusi szerepben. Piliny 2. sírjában és Ipolykiskeszi 193. sírjában átfúratlan pénzek kerültek elő, amelyek feltételezhetően ezt a funkciót töltötték be. Ipolykiskeszin az érme helyzete is bizonyítja az obulusi szerepet, mivel a koponya környékén találták meg. Halotti obulusoknak tekinthetjük, azokat az átfúrt érméket is, amelyek a koponya, illetve kéz környékén láttak napvilágot.³⁶ Ilyet Aldebrő 8. sírjából, Kál 81. sírjából, Tiszanána 21. sírjából, Budakeszi 2. sírjából és Perse 101. sírjából ismerünk. A felsorolt lelőhelyek érméi mind a koponya környékén kerültek elő, így másodlagosan obulusi szerepben is lehettek.

Viseleti szerepben azok az érmék lehettek, amelyek mellkas környékén kerültek elő, vagy az helyzetük azt mutatta, hogy ruhára varrva hordták őket, esetleg egynél több lyukkal látták el az érméket. Ilyen Piliny 3. sírjában került elő, 4-4 lyukkal látták el, és a mellkason helyezkedett el. Budakeszin előkerült pénzek közül az egyik 2-2 lyukkal volt ellátva, valamint a mellkas csontjainál került elő. Nagykörös–Feketedűlő lelőhelyen csak a sírbéli helyzetet

³⁰ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 57.

³¹ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 57.

³² ANDRÁSI 2016, 160.

³³ BALINT 1991, 105; LANGÓ–TÜRK 2004, 392.

³⁴ RÉVÉSZ 1996, 90.

³⁵ KOVÁCS 2004, 43–47.

³⁶ KOVÁCS 2004, 43–47.

lehetett megfigyelni: a mellkas bal oldalán találták meg őket. Ebben az esetben feltételezem, hogy az érme viseleti szerepben volt. Szob 35. sírjában a felsőtest csontjai között került elő érme, azonban töredékes állapota miatt nem tudjuk a furatok számát. Eger–Répástető 1. sírjában a mellkas környékén került elő egy dirhem, azonban alapos vizsgálata előtt eltűnt, így a lyukak számát sem állapították meg. Feltételezhető, hogy Szob–Kiserdő 35. sírjában és Eger–Répástető 1. sírjában előkerült érmék viseleti szerepben lehettek, helyzetük miatt. A Gödöllőn talált érme sírban való helyzetét nem ismerjük, azonban a furatai és az ékszerekhez való viszonya alapján viseleti helyzetben lehetett. Tiszanána 4. sírjában a koponyánál, az állkapocs alatt és a gerinc mellett, valamint a kézsontok között kerültek elő érmék. Ezek a pénzek különböző furatszámokat ismerünk, ami alapján más funkciót is feltételezhetnénk, azonban a sírban való helyzetük miatt valószínűleg a kaftánt vagy az inget díszíthették.³⁷

Nyakláncra fűzött érmék a nyak környékén előkerültek, egy furattal rendelkező darabok. Rád–Kishegyen egy kislány nyaka környékén került elő egy lyukkal ellátott érme. Szob–Kiserdő 60. sírjában látott még napvilágot egy lyukkal ellátott érme. A solidusutánzat a mellkason nyakdíszek társaságában feküdt, így biztosan a nyakék része lehetett. Budaörsön szintén a nyak körül helyezkedtek el az érmék, a feltárók megfigyelései alapján nyakláncra fűzve viselték őket, azonban a furatok számát nem ismerjük.³⁸ Dabason a halott nyaka körül került elő öt érme, melyek valószínűleg nyakláncra lehettek fűzve, de itt sem ismert a lyukasztások száma. Ipolykiskeszi 200. sírjában is nyakláncra fűzve került az érme, azonban két lyukkal volt ellátva. A Kistokajon előkerült dirhem szintén lehetett nyaklánc része, azonban ezen az érmén 2-2 lyuk található.

Egyetlen típusba sem sorolható be a szob–kiserdei 10. sírban talált érme, ugyanis a sír alján találták meg. Töredékessége miatt nem tudjuk a furatok számát, így funkciója nem meghatározható. Sóshartyán–Hosszútető 30. sírjában az érme a combcsont mellett került elő, amely így az említett funkciók közül egyikbe sem sorolható be. A vizsgált temetkezések közül Üllőn, Eger–Szépasszonyvölgyön, Budapest–Testvérhegyen és Budapest–Pestlőrincen talált érmék sírban való helyzete, valamint a furatok száma nem volt megfigyelhető vagy nem figyelték meg, így funkciójuk itt sem ismert. Sóshartyán–Zúdotető lelőhely közöletlen, így az érme további vizsgálata várat magára.

A területen a pénzek tehát obulusként, ruhadíszként, valamint nyakdíszként is kerülhettek a sírokba. Hiányoznak a lószerszámra varrott pénzek, valamint nem állapítható meg egyértelműen, hogy szemfedőkre varrott érmék voltak-e a vizsgált leletanyagban. Egyik lehetőség esetében sem tudunk biztosat megállapítani, ugyanis az általam felvázolt funkciók mellett lehetnek átmeneti megoldások. Például az obulusként meghatározott lyukasztott érmék a koponya körül nyaklánc részeként is a sírba kerülhettek, valamint a mellkason talált, általam viseleti elemként értelmezett érmék obulusként is funkcionálhattak. Véleményem szerint a vizsgált területen obulus 2 esetben került elő. Az átfűrt érmék, amelyek a koponya környékén láttak napvilágot, 5 esetben értelmezhetők obulusként. Viseleti elemként biztosan 2 esetben került elő érme a térségben, valamint az általam feltételezett viseleti helyzetben 5 sírből ismerünk érméket. Nyaklánc részeként 6 sírban láttak napvilágot érmék, ebből 2 esetben biztosan egy furattal látták el őket. Obulusként vagy nyakék részeként az aldebrői 20. sír

³⁷ RÉVÉSZ 2001–2002, 290.

³⁸ KOVÁCS 2011, 140.

érméje kerülhetett elő, amely véleményem szerint inkább obulus lehetett. Valamint 7 esetben nem volt meghatározható az érme funkciója a sírban. Így a vizsgált térségben a három funkció egyenletesen oszlik el, ugyanis obulusként 8 (28%), viseleti elemként 7 (25%), nyaklánc részeként 6 (22%) és nem ismert funkcióban 7 darab (25%) érme volt.

5.1. Gyöngsorral ellátott gyermeksírok

A Szob–Kiserdő 60. sírjában talált kislány amulettjei alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az érme itt óvó-védő szerepet tölthetett be [7. tábla 1]. A temetkezésen kívül négy gyermeksírban az érmék gyöngyök társaságában kerültek elő a nyak környékén.

A sírokban nem számolhatunk leletgazdagsággal, az érméken és a gyöngyökön kívül elvéve kerülnek elő más leletek. A szobi sírban talált vadkanagyar óvó-védő szerepet tölthetett be, valamint ide sorolható még a vaskés, amely a halottat védhette.³⁹ A gyöngyök közül kiemelendő a kalcedon, ugyanis más népek amulettként használták őket.⁴⁰ A Rádon és Ipolykiskeszin talált tojás a termékenység szimbóluma, és szintén óvó-védő szerepet is tölthetett be sírokban.⁴¹

A területen ritkán kerültek elő nyakláncként érmék női és férfisírokban. A dabasi lány biztosan nyakláncra fűzve viselte pénzeit, valamint elhelyezkedése alapján Aldebrő 20. sírjában is lehetett a pénz nyaklánc, azonban itt az obulusi szerep sem kizárt. Dabason kauri csiga, egy fülesgomb és egy ár is napvilágot látott, így a pénz amulettként is jelen lehetett.⁴² A férfisír, amelyben nyakláncra fűzték a pénzeket, S-végű hajkarikapárral volt ellátva, itt azonban semmi nem bizonyítja az amulett funkciót.

Valószínűnek tartom, hogy az érme nyakékre fűzésének szokása a területen inkább a gyermeksírokban volt jellemző. Lehetséges, hogy amulettként, óvó-védő szerepet tölthettek be a sírokban ezek a pénzek. Jellemző ezekre a temetkezésekre a leletszegénység, így az aldebrői női sír nem valószínű, hogy ebbe a kategóriába sorolható. A gyermeksírokban előkerült leletek közül biztosan szobi sír leletei mutatják az óvó-védő szerepet, valamint a tojásmaradványok Ipolykiskeszin és Rádon. Véleményem szerint az érmék az életükben is védhették a gyermekeket a gonosz szellemektől ugyanúgy, mint a nyakban viselt átfűrt csontok.⁴³

6. Adatok Észak-Magyarország 10. századi érmét tartalmazó temetőinek etnikumához

A vizsgált területen a mai Dél-Szlovákiában található lelőhelyek közül Persén és Ipolykiskeszin olyan temetkezésekkel találkozunk, melyek az avar továbbélés lehetőségét vetik fel. Elsőként Bálint Csanád – a persei temető szerkezete és leletanyagának összetétele miatt – feltételezte a kontinuitás lehetőségét, mivel az avar kori sírokkal a 11. századi temetkezések

³⁹ DIENES 1972, 52–53; TETTAMANTI 1975, 110.

⁴⁰ A kalcedon gyöngyök a szarmatáknál és a langobárdoknál amulettként funkcionáltak (LOSER–PLETERSKI 2003, 266).

⁴¹ A tojás a termékenység jelképe. A tojáshéj a gonosz távoltartásának eszközeként is megjelenik a hiedelemben. Távol tartotta a betegséget, elhárította a villámot, a rontást (DARÓCZI–SZABÓ–TEREI 2011, 202).

⁴² A kauri csiga az emberiség egyik legrégebbi eredetű amulettje. Főként a nőiességet és termékenységet szimbolizálja (KOVÁCS 2001, 249).

⁴³ DIENES 1972, 52–53.

azonos tájolásuak, valamint a soraikba beilleszkednek a későbbi sírok. Bálint munkájában jelzi, hogy jelentős időbeli hiátus nem lehetett a két temetőrészlet keletkezése között, valamint az avar temető használatát a magyar honfoglalás szakíthatta meg.⁴⁴

Mivel Perse mellett több temető esetében is előfordul,⁴⁵ hogy avar és honfoglalás kori temetkezések találhatók egymás mellett, elképzelhető, hogy vannak tárgytipusok, jelenségek, melynek keletkezését újra kellene gondolni. Problematikussá teszi e temetők kutatását, hogy sok esetben az egyszerű leletanyag (nyitott hajkarikák, kések, edények) valamint a nagyszámú melléklet nélküli sír alapján nem különíthető el egymástól az avar és a honfoglaló anyag.⁴⁶ A leletanyag vizsgálatokor etnikumhoz nem tudjuk kötni a tárgytipusokat, azt viszont megállapíthatjuk, hogy egyes viseleti elemek, mellékletek nem a honfoglalók hagyatékának jellegzetességei.

A vizsgált lelőhelyeken olyan jelenségek fordulnak elő, amelyeket a helyben talált népesség hagyatékaként is értelmezhetünk. Ezek közé tartozik a persei temető 101. sírjában talált szokatlanul sok, 7 szőlőfürtös fülbevaló [6. tábla 2], valamint a 76. sírban előkerült S-végű nyitott hajkarikák [7. tábla 3].⁴⁷ Ipolykiskeszin a 69. sírban talált 9 ezüst S-végű hajkarika, valamint a 115. sírban talált 8 darab S-végű hajkarika a fej körül és 9 hajkarika a kéz mellett tekinthető a helyben talált népesség hagyatékának.⁴⁸ Kistokaj 4. sírjában 6 szőlőfürtös fülbevaló [8. tábla 1],⁴⁹ Aldebrő 15. sírjában 7 S-végű hajkarika látott napvilágot [8. tábla 2].⁵⁰ Eger–Székesegyház lelőhelyen 4 sírban találtak magas számban S-végű hajkarikákat.⁵¹ Mindegyik esetben a fej környékéről kerültek elő ezek az ékszerek, és feltételezhetjük, hogy a helyben talált szláv vagy avar népességhez köthető ez a viseleti forma, ugyanis a magyar viseletben nem találkozunk hasonló jelenséggel. Ékszerek közül a kontinuitást bizonyíthatja, hogy Ipolykiskeszin a 202. sírban egy jellegzetes avar kiszélesedő végű huzalkarperecet találtak az ásatók [7. tábla 2].⁵²

10. századi temetkezésekben Ipolykiskeszin és Persén orsógombot is találtak,⁵³ amely szintén nem gyakori a honfoglalók körében. Bálint Csanád is felvetette, hogy a persei edények a 8–9. századra keltezhetők, vagyis a 10–11. századi temetkezésekben talált edénytípusok használatát a helyben talált lakosságtól vehették át.⁵⁴ Továbbá a persei temetőben az edénymelléklet adásának szokása viszonylag gyakori, viszont általánosságban kevésbé jellemző a 10. századi magyar temetőkben. Kifejezetten avar sajátosságnak tekinthetők a vedrek, amelyek több észak-magyarországi temetőben is napvilágot láttak. Üllőn,⁵⁵ Szob 64. sírjában⁵⁶ és Visznek–Kecskehegy 105. sírjában is találkozhatunk e tárgytypussal.⁵⁷ Üllő

⁴⁴ BÁLINT 1976, 243.

⁴⁵ Vörs, Gyöng, Győr, Szarvas–Kákapuszt, Hortobágy, Visznek–Kecskehegy.

⁴⁶ BÁLINT 1976, 242–243.

⁴⁷ TOČIK 1968, 38.

⁴⁸ HANULIAK 1994, 112–132.

⁴⁹ K. VÉGH 1993, 54, 61.

⁵⁰ RÉVÉSZ 2008, 25.

⁵¹ FODOR 2008, 129, 131–132, 137, 142–143.

⁵² HANULIAK 1994, 127.

⁵³ TOČIK 1968, 40; HANULIAK 1994, 120.

⁵⁴ BÁLINT 1976, 243.

⁵⁵ NEMESKÉRI–GÁSPÁRDY 1954, 490.

⁵⁶ BAKAY 1978, 34.

⁵⁷ RÉVÉSZ 2008, 382.

esetében megemlítendő, hogy az antropológiai vizsgálatok is az avar-magyar kapcsolatokat feltételezik.⁵⁸ Valószínűnek tartom, hogy a helyben talált népességtől vehették át a vedrek sírba helyezéseinek szokását a honfoglalók.

A tojás sírba tétele esetében is feltételezhetjük, hogy a helyben talált népességtől átvett szokás, ugyanis Tettamanti Sarolta gyűjtése nyomán tudjuk, hogy „*A tojás, mint melléklet a 10–11. században meglehetősen ritka. Temetőnként 1-1 sírban találjuk.*”⁵⁹ A vizsgált térségben előfordulnak tojásleletek Szob–Kiserdőn⁶⁰ és Ipolykiskeszin is.⁶¹

7. Az idegen érmés temetkezéseket tartalmazó temetők típusai

A honfoglalás és a kora Árpád-kori szállási és falusi temetők elkülönítése Kovács László nevéhez köthető,⁶² aki szakított az eddigi etnikai és társadalmi tagozódásra épülő megközelítésekkel,⁶³ és a temetőket használatuk ideje és sírszámuk szerint tipologizálta. A vizsgált temetők egyes típusokba való besorolását kizárólag az ismert temetőrészletek anyaga alapján végeztem el.

Perse az egyetlen olyan honfoglaló temető, amelyet késő avar kori temető területén tártak fel (III/B),⁶⁴ itt 6 darab 10. századi magyar temetkezés látott napvilágot. Kovács IV. típusába a 10. században használt, kis sírszámú szállási temetők tartoznak. Ilyen Aldebrő, Piliny, Budaörs, Üllő, Nagykőrös, Eger–Répartető és Rád temetője is.⁶⁵ A 10. századi falusi temetők (Kovács V. típus) sorába tartozik Eger–Szépasszonyvölgy, Szob, Kistokaj és Budakeszi, Tiszanána, valamint Kál.⁶⁶ A VI. típusba tartoznak azok a temetők, amelyeket a 10. századtól a 11. század végéig, esetleg a 12. század első harmadáig használtak. Ilyen temető Észak-Magyarországon Ipolykiskeszin.⁶⁷

Leggyakrabban külföldi érmék a IV. és az V. típusú temetőkben fordulnak elő. A IV. és az V. típus szétválasztása nehézkes, ugyanis a sírszám meghatározása a nem teljesen feltárt temetők esetében problematikus.⁶⁸ Többnyire olyan 10. századi temetőkben kerülnek elő érmék, amelyek használata az ezredfordulóra már befejeződött. Ez alól kivétel Ipolykiskeszin, amely a 11. században is használatban volt, és ebben a temetőben az idegen érmék mellett magyar királyaink veretei is előfordulnak. Ipolykiskeszit és Persét a területi elhelyezkedés miatt is más hatások érthették, így folyamatos maradt a temetők használata, egészen a 11. század végéig.

⁵⁸ NEMESKÉRI–GÁSPÁRDY 1954, 523.

⁵⁹ TETTAMANTI 1975, 109.

⁶⁰ BAKAY 1978, 14.

⁶¹ HANULIAK 1994, 127.

⁶² KOVÁCS 2013, 511–603.

⁶³ RÉVÉSZ 2014, 110.

⁶⁴ KOVÁCS 2013, 556.

⁶⁵ KOVÁCS 2013, 570; KOVÁCS 2013, 573; KOVÁCS 2011, 140; NEMESKÉRI–GÁSPÁRDY 1954, 490; DIENES 1960, 177–178; RÉVÉSZ 2008, 108; KOVÁCS 2011, 140, 151.

⁶⁶ KOVÁCS 2013, 570; KOVÁCS 2011, 559; K. VÉGH 1993, 73; KOVÁCS 2011, 558; RÉVÉSZ 2008, 309; KOVÁCS 2013, 530.

⁶⁷ KOVÁCS 2013, 562.

⁶⁸ RÉVÉSZ 2014, 110–111.

IRODALOM

- ANDRÁSI 2015 = András R.: A 10–11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica* 2 (2015), 153–176.
- BAKAY 1978 = Bakay K.: *Honfoglalás- és államalapítás-kori temetők az Ipoly mentén.* [StudCom 6.] 1978.
- BÁLINT 1968 = Bálint Cs.: Honfoglalás kori sírok Szeged-Öthalmon. *MFME* (1968), 47–89.
- BÁLINT 1976 = Bálint Cs.: A magyarság és az ún. bjelo brodói kultúra. *Cumania* 4 (1976), 225–254.
- BÁLINT 1991 = Bálint, Cs.: *Südüngarn im 10. Jahrhundert.* [StudArch 11.] Budapest 1991.
- BENDE–LÖRINCZY–TÜRK 2002 = Bende L.–Lőrinczy G.–Türk A.: Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról. *MFME–StudArch* 8 (2002), 351–402.
- DARÓCZI–SZABÓ–TEREI 2011 = Daróczi-Szabó M.–Terei Gy.: Szájjal lefelé fordított edények és tartalmuk az Árpád-kori Kána faluból. *BudRég* 44 (2011), 198–226.
- DIENES 1960 = Dienes I.: Honfoglaló magyarok sírjai Nagykörösön. *ArchÉrt* 87 (1960), 177–187.
- DIENES 1972 = Dienes I.: *A honfoglaló magyarok.* [Hereditas] Budapest 1972.
- FODOR 1973 = Fodor I.: Honfoglaláskori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséhez. *ArchÉrt* 100 (1973), 32–40.
- FODOR 2008 = Fodor L.: Eger–Vár, a székesegyház temetője. In: Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői.* [Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 5.] Budapest 2008, 124–161.
- HANULIAK 1994 = Hanuliak, M.: *Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10-11. storočia.* [Materialia Archaeologica Slovaca] Nitra 1994.
- KLUGE 2000 = Kluge, B.: Érmé és pénz 1000 körül. In: *Európa közepe 1000 körül.* Szerk.: Wiczorek, A.–Hinz, H. Stuttgart 2000, 118–120.
- KOVÁCS 1988 = Kovács L.: A magyar honfoglalás kori pénzleletek keltező értékéről. *HOMÉ* 25–26 (1988), 161–175.
- KOVÁCS 1989 = Kovács L.: *Münzen aus der Ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts.* [FontArchHung 19.] Budapest 1989.
- KOVÁCS 1994 = Kovács L.: Fegyverek és pénzek In: *Honfoglalás és régészet.* Szerk.: Kovács L. [A honfoglalásról sok szemmel 1.] Budapest 1994, 181–194.
- KOVÁCS 2001 = Kovács L.: Jász kauricsiga-amulettek Magyarországon. *JAMÉ* 43 (2001), 249–257.
- KOVÁCS 2004 = Kovács L.: Érmék nem dísz vagy ékszer szerepben a honfoglaló magyar sírokban. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére.* Szerk.: Erdei Gy.–Nagy B. [Monumenta Historica Budapestinensia 14.] Budapest 2004, 43–49.
- KOVÁCS 2011 = Kovács L.: *A magyar kalandozások zsákmányáról.* Budapest 2011.
- KOVÁCS 2013 = Kovács L.: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. Vázlat. In: *A honfoglalás kor*

- kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára.* Szerk: Révész L.–Wolf M. [Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tan-
székéről 3.] Szeged 2013, 511–603.
- LANGÓ 2004 = Langó P.: Kora Árpád-kori temető Kóspallagon. *RKM* 2002 (2004), 81–116.
- LANGÓ–TÜRK 2004 = Langó P.–Türk A.: Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn.
(Adatok a szíjbefűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellke-
resztek tipológiájához). *MFME–StudArch* 10 (2004), 365–457.
- LOSER–PLETERSKI 2003 = Loser, H.–Pleterski, A.: *Altenerding in Oberbayern. Struktur des
frühmittelalterlichen Gräberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren.* Berlin–Bam-
berg–Ljubljana 2003.
- NEMESKÉRI–GÁSPÁRDY 1954 = Nemeskéri J.–Gáspárdy G.: Megjegyzések a magyar őstörté-
net embertani vonatkozásaihoz – Az üllői és az egri honfoglalás kori temetők ember-
tani vizsgálata. *Annls hist.-nat. Mus. natn. Hung* (1954), 488–496.
- PÖRSZÁSZ 2016 = *Érmék tanulságai az észak-magyarországi temetőkben a 10. században.*
OTDK dolgozat. Kézirat. Szeged 2016.
- RÉVÉSZ 1996 = Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-
Tisza vidék X. századi történetéhez.* [Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-
kori sírleletei 1.] Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 2001 = Révész L.: *Aranyszántás Balotán.* Budapest–Kiskunhalas 2001.
- RÉVÉSZ 2001–2002 = Révész L.: Honfoglalás kori temető Tiszanána–Cseh-tanyán. *FolArch*
49–50 (2001–2002), 363–302.
- RÉVÉSZ 2008 = Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői.* [Magyarország honfoglalás
kori és kora Árpád-kori sírleletei 5.] Budapest 2008.
- RÉVÉSZ 2014 = Révész L.: A Kárpát-medence 10–11. századi temetőinek kutatása napjaink-
ban. (Módszertani áttekintés). In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.*
Szerk.: Sudár B. Budapest 2014, 63–135
- SOMOGYI 1998 = Somogyi S.: Az Észak-magyarországi-középhegység helyzete és tájfeld-
rajzi felosztása. *Földrajzi Értesítő* 47 (1998), 305–315.
- TETTAMANTI 1975 = Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-med-
encében. *StudCom* 3 (1975), 79–123.
- TOČIK 1968 = Točík, A.: *Altungarische Gräberfelder in der Südwestslowakei.* [Archaeologi-
ca Slovaca Catalogi 3.] Bratislava 1968.
- K. VÉGH 1993 = K. Végh K.: A kistokaji honfoglaláskori temető. *HOMÉ* 30–31/1 (1993),
53–103.

ANNA PÓRSZÁSZ

Study of coins from the 10th century cemeteries of Northern Hungary

The present article looks at the foreign coins from the 10th century cemeteries of Northern Hungary. This topic is relevant because Northern Hungary was part of the old-time Hungarian settlement boundary. In the 10th century grave assemblages we can find many artifacts of foreign origin because of the trade turnover and the presence of other ethnicities. In the 27 10th century graves there were 46 coins. We could find them in female and male burials as well and in child graves too. The male and child graves were poorer, while the female graves were richer. In the male graves, there were pieces of horse equipment, bow and bowcase, so they could be horse archers. The child burials contained cultic grave goods. The female graves included costume elements like braid ornaments and pendants. The spread of coins in general is uneven in the examined area, but we can see that the Western European and Byzantine coins clustered on the western side, while the Muslim dirhems clustered on the eastern side of the territory. Associated finds of the graves containing coins got into the graves at most half a century between the probable time limits. The coins could have played role in the costume and could be obols or parts of necklace. A special question is question the beadwork of children because the coin of the beadwork in Szob–Kiserdő grave 60 might had the function of amulets. In my opinion, the coins in necklets could be amulets. In the cemeteries containing coins, some phenomena (more than 2 hair-rings or earrings, spindle-whorl or bucket fitting in a grave) show that in 10th century the Slavic or Avar population could live together. Examining the cemeteries we can see that that the ones having most coins are from the 10th century and they were abandoned before the 11th century. An exception is Ipolykiskeszi, as well as Kóspallag, as they were used until the 11th century.

1

2

1. tábla: 1.: Észak-Magyarország nyugat-európai érmeket tartalmazó lelőhelyei (Készítette: Motzwickler Márk); 2.: Észak-Magyarország muszlim érmeket tartalmazó lelőhelyei (Készítette: Motzwickler Márk)

1

2

2. tábla: 1.: Észak-Magyarország bizánci érméket tartalmazó lelőhelyei (Készítette: Motzwickler Márk); 2.: Somogyi Sándor által készített Észak-Magyarország térkép (SOMOGYI 1998, 307)

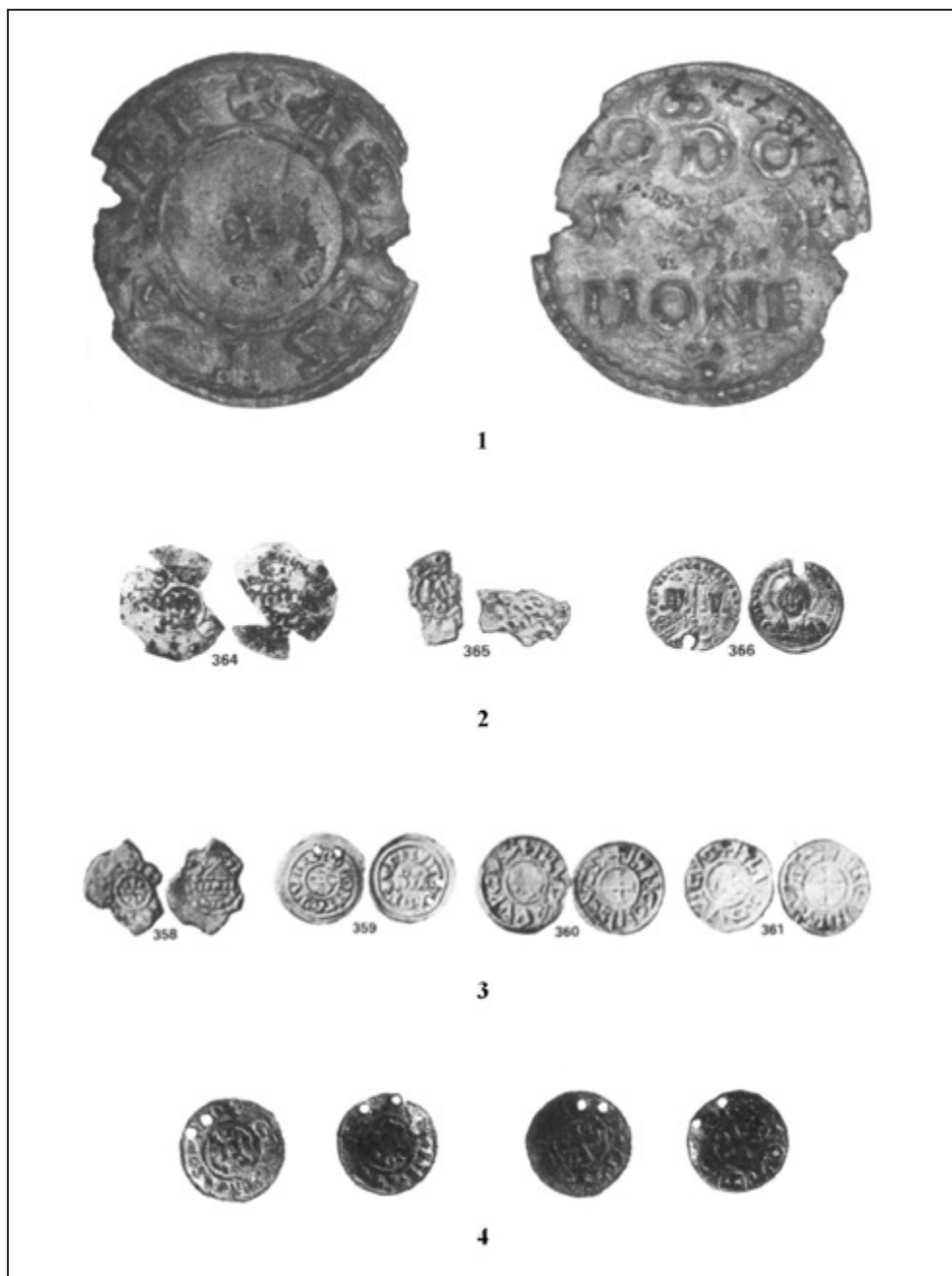

Lelőhely	Sír	Érme	Típus	Verés helye	Nem
Aldebrő–Mocsáros	8. sír	Provence-i Hugó király	átfürt	Milánó	gyermek
Aldebrő–Mocsáros	20. sír	Provence-i Hugó király	átfürt	Milánó	nő
Budaörs–Kamaraerdei-dűlő	158. sír	Provence-i Hugó és Lothár király	átfürt	–	férfi
Budapest–Pestlőrinc, Gloriett	–	Lothár király	átfürt	Verona	férfi
Budapest–Testvérhegy, Erdőalja	–	I. Berengár császár	átfürt	Milánó	férfi
Dabas–Felsőbesenyő, Vencelkei-dűlő	1. sír	I. Berengár király	átfürt	Milánó	nő
Dabas–Felsőbesenyő, Vencelkei-dűlő	1. sír	I. Berengár császár	átfürt	Pavia	nő
Dabas–Felsőbesenyő, Vencelkei-dűlő	1. sír	Provence-i Hugó király (3 db)	átfürt	Pavia	nő
Kál–Legelő	81. sír	I. Berengár király	átfürt	Milánó	kisgyermek
Nagykörös–Feketedűlő	1. sír	I. Berengár király	átfürt		férfi
Piliny–Leshegy	2. sír	Provence-i Hugó király (2db)	egyik átfürt	Milánó	nő
Piliny–Leshegy	3. sír	I. Berengár császár	átfürtak	Milánó	nő?
Sóshartyán–Zúdótető		I. Berengár király	–	Milánó	férfi
Szob–Kiserdő	10. sír	Provence-i Hugó király	–		férfi
Szob–Kiserdő	35. sír	Provence-i Hugó király	átfürt		férfi
Tiszanána–Cseh-tanya	4. sír	I. Berengár király (4 db)	átfürt	Milánó	kisgyermek
Tiszanána–Cseh-tanya	4. sír	Provence-i Hugó király (2db)	átfürt	Milánó	kisgyermek

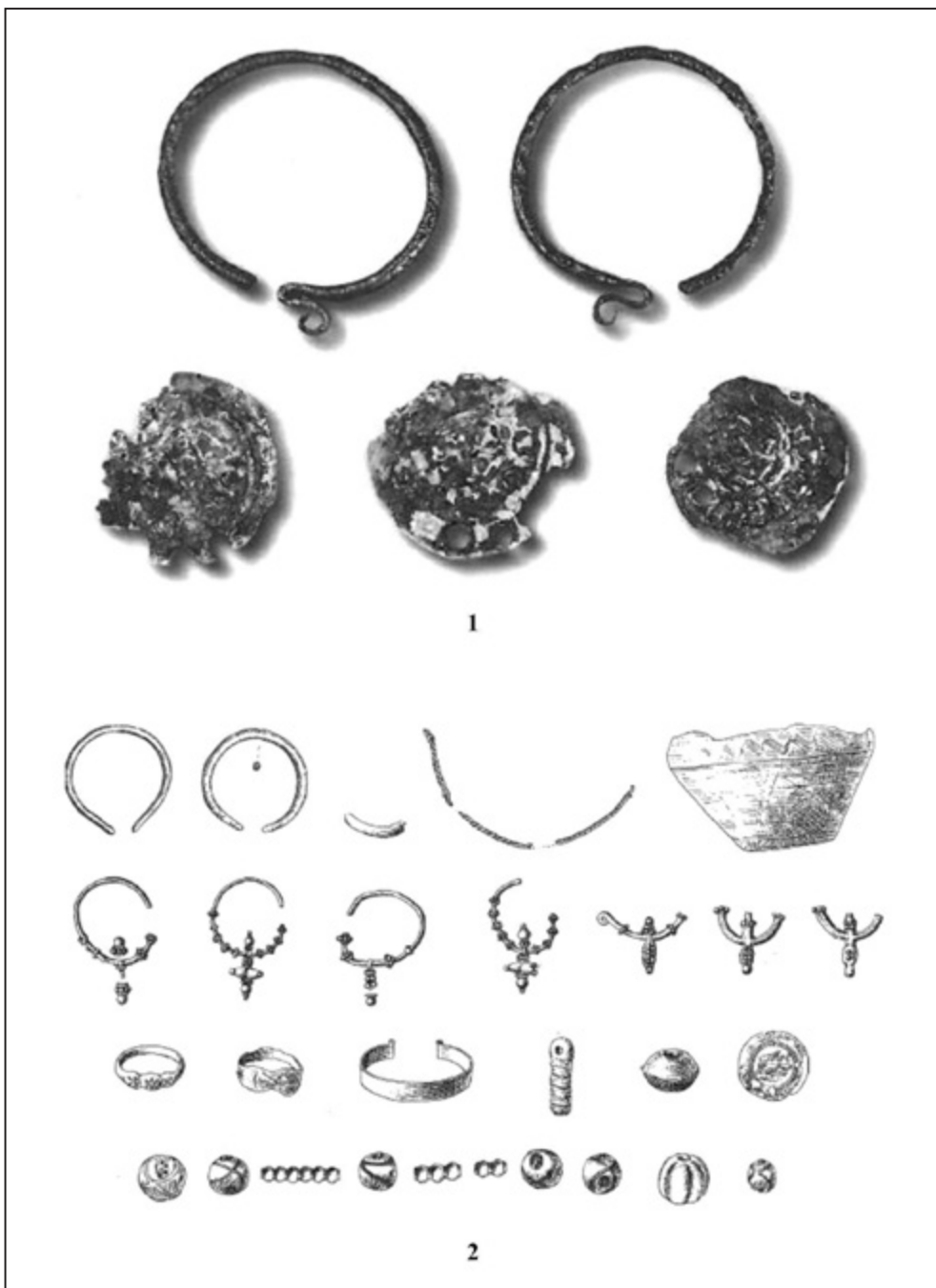
3. tábla: Észak-magyarországi 10. századi érmével ellátott sírok

Lelőhely	Sír	Érme	Típus	Verés helye	Nem
Tiszanána–Cseh-tanya	4. sír	–	átfűrt	Milánó	kisgyermek
Tiszanána–Cseh-tanya	21. sír	Provence-i Hugó király	–	Milánó	kisgyermek
Budakeszi–Felkeszi út (Barackos)	2. sír	I. Ottó király	átfűrt	–	férfi
Ipolykiskeszi–Felső Kenderesek	193. sír	Odo király	átfűratlan	Toulouse	férfi
Ipolykiskeszi–Felső Kenderesek	200. sír	Odo király	átfűrt	Toulouse	kisgyermek
Gödöllő–Öreghegy	–	Athelstan király	?	–	nő
Rád–Kishegy	15. sír	Kopasz Károly király	átfűrt	Blois	kisgyermek
Sóshartyán–Hosszútető	30. sír	Jámbor Lajos	átfűratlan	Bourges	nő
Tiszanána–Cseh-tanya	4. sír	Kopasz Károly király	átfűrt	Orleans	kisgyermek
Eger–Répástető	1. sír	nem meg határozható		–	férfi
Eger–Szépasszonyvölgy	A sír	I. Romanos Lakapenos & Khistophoros & VII. Konstantinos császár	átfűrt	–	férfi
Kistokaj–Homokbánya	53. sír	Ismáil ibn Ahmed emír dirheme	átfűrt	–	kisgyermek
Perse–Papföld, Bérc-dűlő	101. sír	Naszr ibn Ahmed emír dirheme	átfűrt	–	nő
Szob–Kiserdő	60. sír	VII. Konstantinos & II. Romanos császár	átfűrt		kisgyermek
Üllő–Hona út	6. sír	nem meghatározható	–	–	kisgyermek

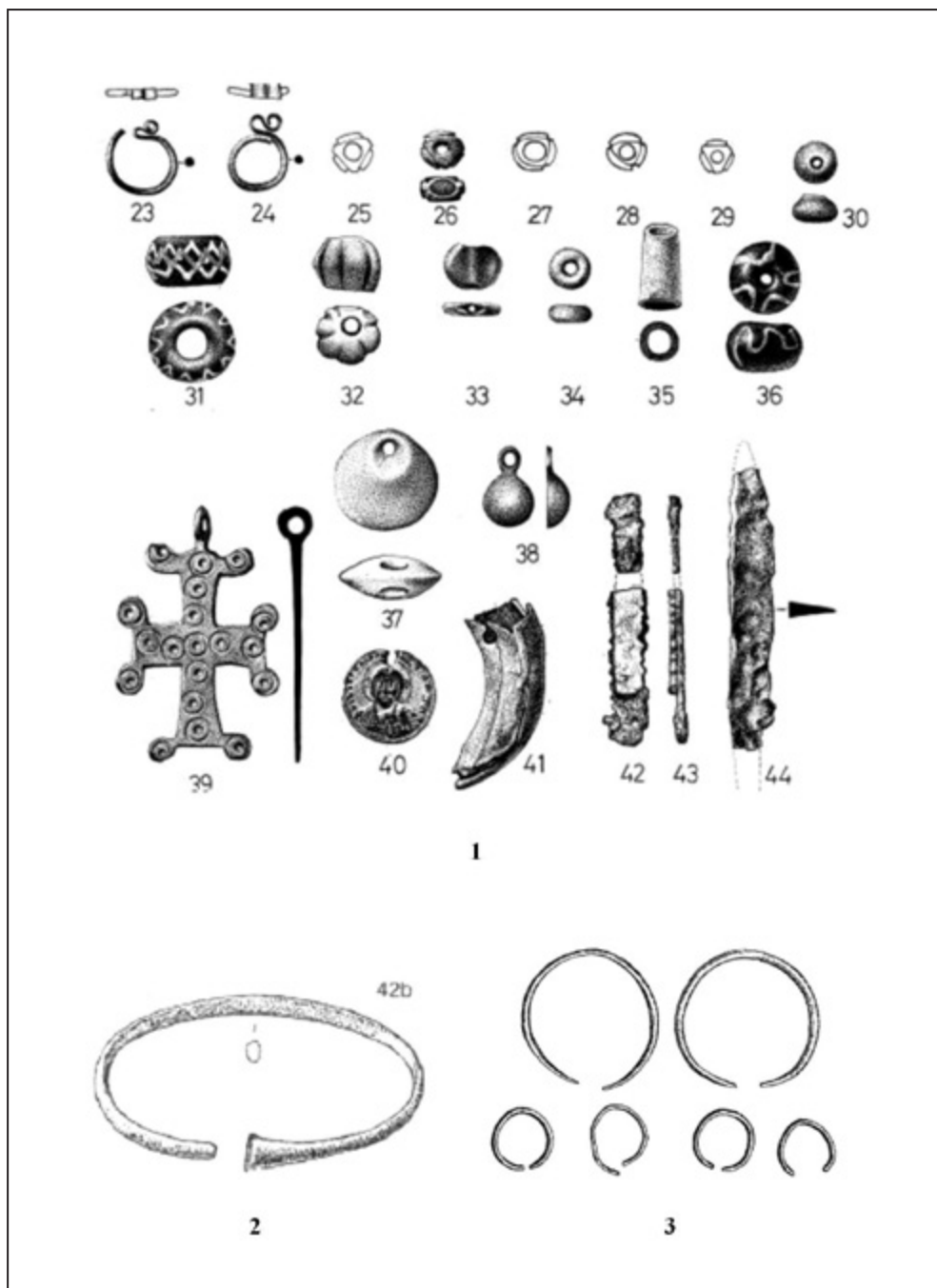
4. tábla: Észak-magyarországi 10. századi érmével ellátott sírok

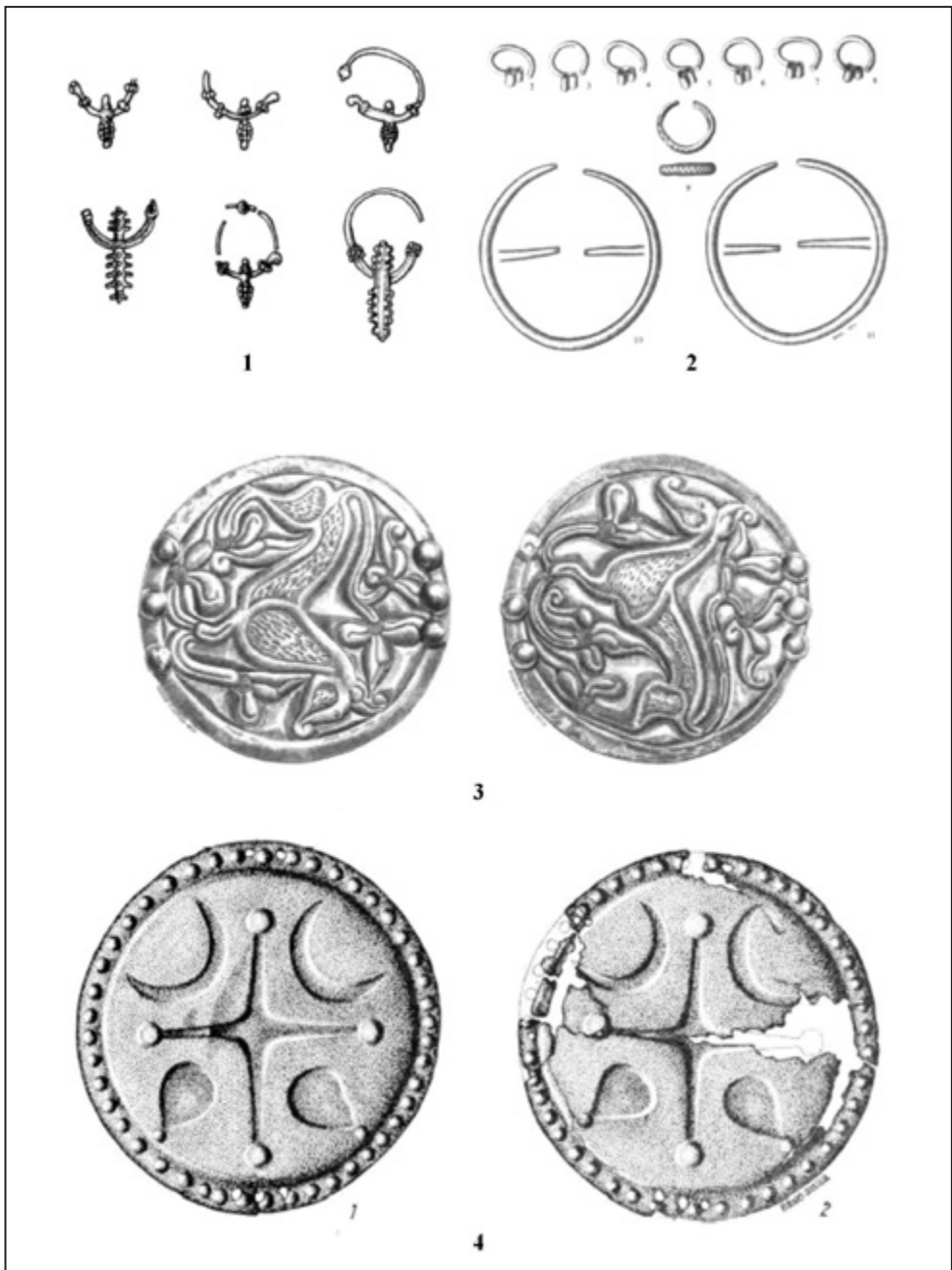
5. tábla: 1.: Gödöllő–Athelstan király denára (Kovács 2011, 249); 2.: Szob–Kiserdő – Provence-i Hugó és VII. Konstantinos és II. Romanus (hamis) solidusa (Kovács 1989, Taf. XIV., 364–366); 3.: Szigetmonostor érmei (Kovács 1989, Taf. XIV., 358–361); 4.: Budakeszi–Barackos – I. Ottó érmei (ERDÉLYI 1993, 141)

6. tábla: 1.: Budaörs–Kamaraerdei dűlő – Provence-i Hugó és II. Lothár denára és két itáliai denár és s-végű hajkarikák (OTTOMÁNYI–MESTER–MRÁV 2005, 101);
 2.: Perse 101. sír leletei (ТОЧІК 1968, Taf. XXVIII. 1–20; Taf. XXIX. 17)

7. tábla: 1.: Szob–Kiserdő 60. sír leletei (BAKAY 1978, 37, Taf. XXI., 23–44);
 2.: Ipolykiskeszi 202. sír kürtös végű karperece (HANULIAK 1994, 182);
 3.: Perse 76. sír hajkarikái (TOČIK 1968, Taf. XXVII. 3–6, 30, 34)

8. tábla: 1.: Kistokaj–Homokbánya 4. sír (K. VÉGH 1993, 78.); 2.: Aldebrő–Mocsáros 15. sír (RÉVÉSZ 2008, 4. tábla); 3.: Aldebrő Mocsáros 20. sírjából származó hajfonatkorongpár (RÉVÉSZ 2008, 7. tábla); 4.: Sóshartyán–Hosszútető 30. sírjából származó hajfonatkorongok (FODOR 1973, 37)